

Vendre, lluir i exercir el poder polític en terres remences: el cas de la vall d'Aro al segle XIV*

To sell, to redeem and to enforce political power in serf lands : the case of Vall d'Aro (XIV c.)

per Pere Orti Gost

Universitat de Girona

RESUM:

La tradició historiogràfica acostuma a considerar que els pagesos remences de la Catalunya Vella estaven completament sotmesos al seu senyor, la qual cosa els feia impermeables a la jurisdicció reial i poc interessats o obertament contraris als processos de recuperació del patrimoni reial endegat pels monarques de la Corona d'Aragó des del final del segle XIV. L'objectiu d'aquest article és mostrar, en primer lloc, que el poder dels senyors directes dels masos tenia uns límits ben definits i que els remences no eren aliens a la jurisdicció reial o a la d'altres senyors jurisdiccionals; i, en segon lloc, que els remences participaren activament en els processos de recuperació de la jurisdicció reial. Des d'aquest punt de vista, creiem que les lluïcions jurisdiccionals suposaren la primera participació activa dels pagesos de remença en una negociació política amb el rei i que molt possiblement aquest sigui un factor important per tal d'entendre i reinterpretar el conflicte remença del segle XV. Ho farem a partir d'un estudi de cas especialment ben documentat: el de les cinc parròquies que des del final del segle XIV formaven l'espai anomenat la vall d'Aro.

PARAULES CLAU:

Segle XIV, Catalunya, pagesia, senyors feudals, jurisdicció, servitud.

ABSTRACT:

The historiographical tradition usually consider that peasant serfs of the Old Catalonia were completely subject to their lord, which made them impervious to the royal jurisdiction and not interested or openly opposed to the recovery process of the royal Demesne initiated by the kings of the Crown of Aragon from the late fourteenth century. The goal of this paper is to show, first, that the power of the lords of *masos* had limits well defined, and that the serfs were not unrelated to the royal jurisdiction or other jurisdictional lords; and, second, that the serfs actively participate in the recovery process of the royal jurisdiction. From this point of view, we believe that the jurisdictional recoveries is the first active involvement of serfs in a political negotiation with the king and this is most likely an important factor to understand and reinterpret the fifteenth century peasant revolt. We will do from a particularly well-documented case study: the five parishes that since the end of the fourteenth century were called the Vall d'Aro.

KEY WORDS:

14th century, Catalonia, peasantry, feudal lords, jurisdiction, serfdom.

Data de recepció: juliol 2016. Versió definitiva: abril 2017.

* Aquest article forma part del projecte de recerca «Crédito y mercado de la tierra en el mundo rural y en las pequeñas ciudades de la Cataluña nororiental de los siglos XIV-XV», finançat

1. Introducció

L'any 1971 Maria Teresa Ferrer i Mallol publicava un extens article dedicat al procés, endegat pel rei Martí l'Humà al final del segle XIV, de recuperació de les jurisdiccions alienades pels seus antecessors, que amb el temps s'ha convertit en un referent indiscutible tant dels processos de recuperació com d'alienació del patrimoni reial a la Corona d'Aragó.¹ Entre molts altres aspectes, Maria Teresa Ferrer detectà la importància, pel que fa al nombre, de les alienacions de jurisdiccions en terres gironines, poblades majoritàriament per remences, és a dir, per pagesos sotmesos a la servitud. Descrigué perfectament tant les característiques d'unes vendes realitzades pels monarques a carta de gràcia, que permetien la seva recuperació si es retornava el preu de venda inicial, com els trets principals dels processos de recompra o lluïció, entre els quals destacava el pagament del preu de lluïció per les mateixes comunitats, la jurisdicció de les quals havia estat alienada, a canvi de negociar determinades condicions amb el rei. Al mateix temps, resolva definitivament la confusió que la historiografia precedent havia provocat entre el retorn a la jurisdicció reial i l'alliberament de la servitud, en el sentit que la lluïció de les jurisdiccions alienades no suposava la consecució de la llibertat, com alguns havien afirmat.² I, finalment, constatava que el procés de recuperació jurisdiccional en aquest territori no fou ben vist pels pagesos de remença ja que «no en treien cap profit immediat, perquè continuaven lligats a llurs senyors per vincles molt més forts que els de la jurisdicció local: el “ius malectrandi” o dret de maltractar els sotmetia totalment en persona i béns a llur senyor, sense apel·lació possible al rei».³ Aquesta darrera afirmació recollia tota una llarga tradició historiogràfica que sota l'etiqueta de «pagesia servil» pressuposava que més enllà dels mals usos de la remença, la intestia, l'eixorquia, la ferma d'espoli, l'arsia i la cugucia, els remences estaven completament sotmesos al senyor directe dels seus masos, al mateix temps que aquesta condició jurídica els mantenia en els nivells més baixos de la societat des del punt de vista econòmic.⁴

pel Ministeri d'Economia i Competitivitat (HAR2014-54205-C2-2-P) i del Grup de Recerca Consolidat de la Generalitat de Catalunya (2014 SGR 1154) i unitat associada al CSIC «Renda Feudal i Fiscalitat a la Catalunya Baixmedieval».

Abreviatures utilitzades: ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó; AHG: Arxiu Històric de Girona; AMSFG, Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols; C, Cancelleria; MH, Monacals d'Hisenda; MR: Mestre Racional; SFG: Sant Feliu de Guíxols; VA: vall d'Aro.

Agraïxo els comentaris i suggeriments de Lluís To i Xavier Marcó, que formen part de l'equip que estudia la vall d'Aro, i de Ferran García-Oliver.

1. M. T. FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionalis en els Estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales* 7, 1970-1971, 351-491.

2. S. SOBREQÜÉS VIDAL, «Política remensa de Alfonso el Magnánimo en los últimos años de su reinado (1447-1458)», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 14, 1960, 119-120.

3. FERRER MALLS, *El patrimoni reial...*, 432.

4. Vegeu un estat de la qüestió de la historiografia sobre els remences fins a mitjan segle XX a J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas en el siglo XV*, Barcelona, CSIC, 1945, 7-11.

Aquesta visió s'ha mantingut en treballs posteriors, molts dels quals basats freqüentment en fonts legals o jurídiques, difícils de contextualitzar, i sovint sense tenir en compte la diversitat tant en els tipus de senyoria que existien a la Catalunya medieval com en els orígens dels drets jurisdiccionals que un senyor podia exercir.⁵ En els darrers anys, els treballs de Flocel Sabaté sobre l'exercici de la jurisdicció a partir de les fonts documentals que les institucions mateixes generaven,⁶ i els treballs més directament relacionats amb els pagesos de remença han començat a canviar les coses.⁷ Així, per exemple, Pere Benito ha intentat perfilar la jurisdicció del senyors dels masos, a partir de les sentències judicials conservades en els arxius d'algunes senyories eclesiàstiques i Víctor Farías ha assenyalat que les corts jurisdiccionals dels batlles d'algunes petites ciutats de la Catalunya Vella podien esdevenir també una institució central sobre el territori que les envoltava. I és precisament en aquests espais on a partir del segle XIV podem estudiar amb detall l'exercici de la jurisdicció en terres remences, ja que entre els fons notariais s'han conservat molts registres de les escrivanies dels batlles jurisdiccionals locals, almenys a la regió de Girona.⁸

A partir d'aquesta documentació pràcticament inèdita, l'objectiu d'aquest article és mostrar que el poder dels senyors directes dels masos tenia uns límits ben definits i que els remences estaven també enquadrats en la jurisdicció reial o en la d'aquells feudals, diferents als senyors directes dels masos, que podien exercir el mer i mixt imperi i l'alta i baixa jurisdicció. Això vol dir, també, demostrar que els remences participaren activament en els processos de recuperació de la jurisdicció reial. Des d'aquest punt de vista, creiem que aquests processos suposaren la primera actuació dels pagesos de remença en una negociació política amb el rei i que molt possiblement aquest sigui un factor important per tal d'entendre i reinterpretar

5. P. H. FREEDMAN, *Els Orígens de la servitud pagesa a la Catalunya medieval*, Vic, Caixa d'Estalvis Laietana, 1993; P. H. FREEDMAN, *Assaig d'història de la pagesia catalana: segles XI-XV*, Barcelona, Eumo, 1988; C. CUADRADA, *El Maresme medieval: les jurisdiccions baronials de Mataró i Sant Vicenç/Vilassar: hàbitat, economia i societat, segles X-XIV*, Mataró, Edicions 62, 1988; C. CUADRADA, «Sobre el mer i mixt imperi als senyories feudals de la Catalunya Vella (segle XIV)», *Mayurqa* 22, 1989, 199-211.

6. F. SABATÉ CURULL, «El Cort», *Acta Històrica et Archaeologica Mediaevalia* 22, 2001, 351-372; F. SABATÉ CURULL, *El territori de la Catalunya Medieval*, Barcelona, editorial Dalmau, 1997; F. SABATÉ CURULL, *El veguer a Catalunya: anàlisi del funcionament de la jurisdicció reial al segle XV*; tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1994.

7. L. TO FIGUERAS, «Servitude et mobilité paysanne: les origines de la "remença" catalane (XIIe-XIIIe siècle)», *Mélanges de l'École Française de Rome* 112, 2000, 827-865; P. BENITO MONCLÚS, *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*, Barcelona, CSIC, 2003; V. FARIAS ZURITA, *El mas i la vila a la Catalunya medieval*, València, PUV, 2009; R. LLUCH BRAMON, *Els remences: la senyoria de l'Almoina de Girona als segles XIV i XV*, Girona, Documenta Universitaria: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines: Centre de Recerca d'Història Rural, 2005; E. MALLORQUÍ, *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII-XIV*, Barcelona, Fundació Noguera, 2011.

8. Vegeu-ne un estudi de cas a L. SALES FAVÀ, «Suing in a local jurisdictional court in late medieval Catalonia. The case of Caldes de Malavella (1328-1369)», *Continuity and Change* 29, 2014, 49-81.

tar el conflicte remença del segle XV.⁹ I ho farem a partir d'un estudi de cas especialment ben documentat: el de les cinc parròquies que des del final del segle XIV formaven l'espai anomenat la vall d'Aro. Aquesta elecció està determinada per la gran quantitat de fons documentals conservats, amb rics arxius dels principals senyors dels masos, però molt especialment amb una rica col·lecció de protocols notariais i de registres del batlle jurisdiccional de Sant Feliu de Guíxols, on, com veurem, acabà integrant-se la vall d'Aro.

2. La vall d'Aro i l'exercici de la jurisdicció fins a l'any 1364

Sant Feliu de Guíxols i la vall d'Aro formen un espai geogràfic peculiar a la costa nord-oriental de Catalunya, ja que, de fet, és una fossa tectònica que divideix la serralada litoral en dos massissos muntanyosos (les Gavarres i l'Ardenya), la qual cosa permet un dels accessos més fàcils des de la plana de Girona al mar. La vall és travessada per un petit riu, el Ridaura, que rega la zona planera dedicada a l'agricultura, i està protegida pels dos conjunts muntanyosos amb uns boscos frondosos. A l'època medieval aquest espai divers d'uns 100 km² estava subdividit en sis parròquies: Santa Cristina d'Aro, Santa Agnès de Solius, Santa Maria de Bell-lloc, Sant Martí de Romanyà, Santa Maria de Fenals i Sant Feliu de Guíxols. A la darrera i vora el mar es trobava el monestir benedictí de Sant Feliu de Guíxols, que a la segona meitat del segle XII impulsà la formació d'un nou nucli de poblament concentrat. Aquesta nova vila presenta els trets que caracteritzen les petites ciutats, és a dir, un nucli que, malgrat la poca població (no arribaria als 1.500 habitants en tota l'edat mitjana), era centre d'un mercat permanent amb una població dedicada fonamentalment a activitats comercials i menestrals. La vila i el seu port es convertiren en un node clau d'unes xarxes urbanes que, per una banda, gràcies a la fàcil accessibilitat vers l'interior, connectava la ciutat de Girona amb el mar i que, per l'altra, gràcies a una progressivament més estreta relació amb la ciutat de Barcelona, connectava la vila amb les principals rutes marítimes del Mediterrani, aportant vaixells, patrons, mariners, mercaders i capitals.¹⁰ Fora de les muralles de la vila existia també un

9. Vegeu-ne els darrers estats de la qüestió a J. FERNÁNDEZ TRABAL, «El conflicte remença a la Catalunya del segle XV», *Afers* 42/43, 2002, 587-624; F. SABATÉ, «Il mito e la raealtà della servitù in Catalogna nel Medioevo», dins R. LLUCH, P. ORTI, F. PANERO I L. TO (ed.), *Migazoni per Migrazioni; Afegir editorial: Centro Internazionale di Studi sugli Insediamenti Medievali*, Cherasco, 2015, 399-417.

10. No disposem encara d'una monografia actualitzada sobre la vila de Sant Feliu durant el període medieval, vegeu, mentrestant, E. GRAHIT, *Memorias y noticias para la historia de la Villa de San Feliu de Guíxols*, Girona, Imprenta y Librería de Paciano Torres, 1873; E. GONZÁLEZ HURTEBISE, *Bosquejo histórico de la villa de San Feliu de Guíxols*, Sant Feliu de Guíxols, Ancora, 1970; A. JIMÉNEZ I NAVARRO, *Sant Feliu de Guíxols*, Girona, Diputació de Girona, 1986; vegeu també C. GUILLERÉ I A. PINTO, «Le port de Sant Feliu de Guíxols et l'expansion catalane (1340 - fin du XVe siècle)», dins *XVIII Congrès Internacional d'Història de la Corona d'Aragó (València 2004)*, València, Universitat de València, 2005, vol. 2, 1233-1248; C. GUILLERÉ, «De Torroella de Montgrí a Tossa. Les Catalans et la mer (fin XIIIe-XIVe s.)», *Quaderns de la Selva* 13, 2001, 83-108; M. T. FERRER I MALLOL, «Navegació, ports i comerç a la Mediterrània de la Baixa Edat Mitjana», dins J.

petit veïnat format per masos dispersos al voltant de la petita capella de Sant Amanç, que li donava nom. Aquesta era també la forma de poblament característica de les altres cinc parròquies que formaven l'espai conegut com a vall d'Aro des del final del segle XIV, si exceptuem el petit nucli rural fortificat al voltant del Castell d'Aro.

Era un espai, en termes medievals, densament poblat que, segons el bovatge de 1327, reunia un total de 600 focs, mentre que els fogatjaments de 1360 i de 1378 constaten l'existència de 424 i de 268 focs, respectivament (vegeu la taula 1).¹¹ Aquestes dades, que no les podem comparar entre elles perquè els tres còmputos es van fer amb criteris diferents, poden ser contrastades també amb el recompte d'unitats de residència dels habitants de la vall d'Aro que hem realitzat per als anys 1344, 1374 i 1400.¹² Com es pot observar a la taula 2, l'any 1344 podien haver-hi a

PÉREZ BALLESTER i G. PASCUAL (ed.), *Actas V Jornadas Internacionales de Arqueología Subacuática. Comercio, redistribución y fondeaderos. La navegación a vela en el Mediterráneo (Gandía, 8-10 noviembre 2006)*, València, Universitat de València, 2008, 126-128; P. ORTI GOST, «La deuda pública municipal en una pequeña ciudad del nordeste catalán: Sant Feliu de Guíxols durante la segunda mitad del siglo XIV», dins M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ (ed.), *La deuda pública en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona, CSIC, 2009, 101-152.

11. A. M. ARAGÓ, «La colecta del bovatge de 1327», *Estudis d'Història Medieval* 3, 1970, 39-51; J. IGLÉSIES I FORT, «El Fogaje de 1365-1370: contribución al conocimiento de la población de Cataluña en la segunda mitad del siglo XIV», *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona* XXXIX, 1962, 249-356; E. REDONDO GARCÍA, *El Fogatjament general de Catalunya de 1378*, Barcelona, CSIC, 2002.

12. Amb el terme d'unitats de residència ens referim, en primer lloc, a tots els masos, entesos com a unitats de poblament dispers amb terres destinades a l'agricultura; en segon, lloc, a les torres senyoriales; i, finalment, a les cases habitades del barri de Castell d'Aro. No hi hem inclòs les esglésies parroquials ni les residències dels clergues. Pel que fa als masos, hem comptabilitzat tots aquells que havien de ser habitats, encara que temporalment poguessin no estar-ho, ja que la documentació no permet precisar any per any que ho estiguessin, mentre que no s'han comptabilitzat els masos rònecs, és a dir, aquells derruïts i aquells agregats definitivament a un altre mas. Per *masos remences* entenem aquells masos habitats per homes i dones propis i solius que tenien l'obligació de fer-hi residència. Hem fet el primer tall l'any 1344 perquè es conserva un petit capbreu dels dominis de l'altar de sant Joan de la seu de Girona (AHG, Notarials VA, vol. 275, i AHG, Notarials Girona, vol. GI-06-22) i un extens capbreu del domini de la pabordia de juliol de la mateixa seu (per als capbreus de la pabordia de juliol, vegeu L. TO FIGUERAS, «Posar al dia un capbreu: el control de les transaccions de terres del capítol de la Seu de Girona (Vall d'Aro, segles XIV-XV)», dins R. CONGOST [ed.], *Dels capbreus al Registre de la Propietat. Drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya (segles XIV-XX)*, Girona, Documenta Universitaria: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines: Centre de Recerca d'Història Rural, 2008, 33-80). Per a la identificació dels masos també ha estat útil el buidatge de la documentació notarial de Sant Feliu i de la vall d'Aro, del capbreu del domini del sagristà del monestir de Sant Feliu de Guíxols a Santa Cristina d'Aro i a Solius de 1311 (ACA, MH, pergamins núm. 31-38), del domini de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols a Fenals de 1317 (ACA, MH, pergamins núm. 53-76) i del domini del cambrer del monestir de Sant Feliu de Guíxols a Romanyà de 1319 (ACA, MH, pergami núm. 78). El tall de 1374 ha estat realitzat expressament perquè fou l'any de la llucidació de la jurisdicció de la vall d'Aro; aquest tall es pot realitzar a partir del buidatge de la documentació notarial de Sant Feliu i la vall d'Aro i de l'extens capbreu del domini de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols a Santa Cristina d'Aro, Fenals i Solius de 1367-1371 (ACA, MH, vol. 1622). Finalment, el tall de 1400 s'ha realitzat com a punt final de referència a partir de la

la vall d'Aro unes 278 unitats de residència, que baixarien a 200 i a 190 els anys 1374 i 1400. Totes aquestes dades permeten suposar que Sant Feliu de Guíxols i la vall d'Aro podien tenir abans de la pesta de 1348 una xifra inferior als 3.000 habitants, que no arribaria, durant la segona meitat del segle XIV, als 2.500, dels quals una mica menys de la meitat residien a la vila de Sant Feliu abans de 1348 i potser una mica més de la meitat després.

TAULA 1
Els focs de la vall d'Aro i de Sant Feliu de Guíxols durant el segle XIV

		1327	1360	1378
Sant Feliu de Guíxols	Sant Feliu de Guíxols (vila)	287	224	115
	Sant Amanç	20	13	12
	Total	307	237	127
Vall d'Aro	Sant Martí de Romanyà	35	27	23
	Santa Agnès de Solius	52	24	20
	Santa Cristina d'Aro	160	104	73
	Santa Maria de Bell-lloc	9	5	5
	Santa Maria de Fenals	37	27	20
	Total	293	187	141
Total	600	424	268	

TAULA 2
Les unitats de residència de la vall d'Aro durant el segle XIV

	1344		1374		1400	
	<i>Masos remences</i>	<i>Altres</i>	<i>Masos remences</i>	<i>Altres</i>	<i>Masos remences</i>	<i>Altres</i>
Sant Martí de Romanyà	40	1	34	1	29	1
Santa Agnès de Solius	40	1	29	0	27	0
Santa Cristina d'Aro	105	48	87	16	83	18
Santa Maria de Bell-lloc	9	1	5	1	5	1
Santa Maria de Fenals	33	0	27	0	26	0
Total	227	51	182	18	170	20
Total	278		200		190	

documentació notarial de Sant Feliu i de la vall d'Aro, del capbreu dels dominis de Berenguer de Llabià a Fenals de 1402 (ACA, MH, vol. 1595) i del sagristà major de la seu de Girona a Solius de 1394 (AHG, Notarials VA, vol. 274).

Com acabem d'assenyalar, la forma de poblament més característica a la vall d'Aro era el poblament dispers, en masos, si exceptuem el nucli fortificat de Castell d'Aro, on podien residir unes 42 famílies l'any 1344, i que es veié molt afectat per la crisi demogràfica de la segona meitat del segle XIV, en què es reduí a una xifra que podria girar a l'entorn de les 20 famílies. Alguns pagesos de mas tenien la seva residència al barri de Castell d'Aro, però la majoria eren petits pagesos o menestrals, especialment teixidors de lli a la segona meitat del segle XIV. Fora d'aquest nucli, existia també una minoria de petits pagesos que, fossin o no homes propis i solius, posseïen un mas o casa però no estaven obligats a residir-hi, un petit col·lectiu que també es veié fortament afectat per la crisi demogràfica. Finalment, a la vall d'Aro existien dues residències senyorials que eren el centre de dos petits dominis en mans de cavallers (la torre dels Santmiquel, a Santa Cristina, i la torre dels Llabià, a Fenals), de les quals molt possiblement només la torre dels Santmiquel estava habitada abans de la pesta, però que també va desaparèixer durant la segona meitat del segle XIV i el domini va passar a l'església de Santa Cristina d'Aro. Molt possiblement, hauríem d'incloure en aquest grup el mas Llagostera de Romanyà, centre també d'un petit domini, però en mans d'una família pagesa.

Més enllà d'aquests casos, la majoria de la població de la vall d'Aro eren pagesos, homes i dones propis i solius, afocats a un mas en un percentatge creixent després de la pesta de 1348.¹³ Així, creiem que l'any 1344 els pagesos remences afocats a un mas suposaven el 81,7% de les unitats de residència, mentre que els anys 1374 i 1400 representaven el 91% i el 89,5%, respectivament. L'anàlisi dels masos d'un dels principals dominis de la vall, el de la pabordia de juliol o d'Aro de la seu de Girona, ens mostra uns masos que majoritàriament reunien un conjunt divers de parcel·les de terra que en total formaven uns patrimonis d'entre 10 i 20 hectàrees.¹⁴ L'any 1344 existia encara un 25% de masos amb menys de 10 hectàrees, però la crisi demogràfica que podem seguir des de l'any 1348 provocà la progressiva desaparició dels masos més petits (l'any 1432 els masos de menys de 10 hectàrees només representaven el 8,3%), a costa de l'engrandiment dels masos supervivents, una tendència que continuaria durant el segle XV, com mostren els treballs de Xavier Marcó.¹⁵ Pel que fa a l'estructura de la renda, les terres de la vall d'Aro en general satisfieien la tasca i el

13. Recordem que la vall d'Aro havia estat presentada fins fa poc temps com el paradigma de la diferenciació pagesa (A. SANZ, «La pabordia d'Aro de la Catedral de Girona, 1180-1343», *Estudi General* 5-6, 1986, 419-436; i J. PORTELLA, A. SANZ i T. BRUGADA, «El cas de la Vall d'Aro (1486): un pacte de senyors enmig de pagesos miserables?», *Revista de Girona* 118, 1986, 144-149) per una mala interpretació dels capbreus com si fossin cadastres: L. TO FIGUERAS, «La diferenciació pagesa a la diòcesi de Girona (segle XIV): una nota metodològica», dins DIVERSOS AUTORS, *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, València, Universitat de València, 2003, 441-463; i X. MARCÓ MASFERRER, «La diferenciació pagesa a la Catalunya baixmedieval: la revisió del cas de la vall d'Aro», *Estudis d'Història Agrària* 21, 2008, 135-149.

14. P. ORTI GOST i L. TO FIGUERAS, *Serfdom and Standards of Living of the Catalan Peasantry before and after the Black Death of 1348*, dins S. CAVACIOCCHI (ed.), *Schiavitù e servaggio nell'economia europea secc. XI-XVIII*, Florència, Firenze University Press, 2014, 155-172.

15. MARCÓ, «La diferenciació pagesa...», 135-149.

delme i un conjunt divers de censos que en cap cas no superaria el 25% d'allò que produïen. En general, estaven obligats també a fer un nombre molt petit de dies a l'any de treball a les reserves senyorial, molt reduïdes i en procés de parcel·lació, si exceptuem la reserva de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols –l'anomenada casa de les Eroles–, que es mantingué fins al segle XIX.

Per tant, des del punt de vista del poblament i de la tipologia de les explotacions, la població de la vall d'Aro era força homogènia, un tret que s'anà accentuant durant la segona meitat del segle XIV i durant la centúria següent com a conseqüència de la crisi demogràfica.¹⁶

Aquests masos estaven distribuïts en un nombre de senyories que oscil·là entre les 28 de 1344 i les 24 de 1400, tal com es pot observar a la taula 3.¹⁷ Malgrat la diversitat social dels titulars de les senyories (eclesiàstics, nobles, cavallers, ciutadans de Girona i pagesos de la vall d'Aro), la major part dels masos estava en mans de senyors eclesiàstics (sempre per sobre del 90%), entre els quals destaquen els dominis de les tres dignitats principals del monestir de Sant Feliu de Guíxols (abat, cambrer i sagristà) i els de les set dignitats vinculades a la seu de Girona (paborde de juliol, sagristà major, sagristà mitjà, almoïna del pa, ferial antic, altar de sant Joan i aniversaris). El principal senyor era l'abat del monestir de Sant Feliu, que l'any 1344 posseïa 79 masos, seguit de la pabordia de juliol de la seu de Girona, que en posseïa 53. Al final del segle XIV, ambdues institucions posseïen 44 masos, en molts casos com a fruit de l'abandonament, i en el cas de l'abat també per la permuta realitzada l'any 1394 amb el sagristà major de la seu de Girona per la qual l'abat cedí tots els seus masos de Solius a canvi de percebre el delme de totes les terres de la mencionada parròquia.¹⁸

TAULA 3

Els senyors directes dels masos remences de la vall d'Aro al segle XIV

		1344	1374	1400
<i>Eclesiàstics</i>	Capella de Castell d'Aro	6,5	5,3	4,3
	Església de Sant Martí de Romanyà (capellà)	1,0	1,0	1,0
	Església de Sant Martí de Romanyà (rector)	2,0	1,5	1,5
	Església de Santa Cristina d'Aro	1,0	3,0	3,0
	Monestir d'Amer (altar de Santa Maria)	3,0	3,0	3,0

16. Sobre la crisi demogràfica a Catalunya, vegeu J. GÜNZBERG MOLL, «Epidemias y mortalidad en la Cataluña medieval: 1300-1500», dins S. CAVACIOCCHI (ed.), *Le interazioni fra economia e ambiente biologico nell'Europa preindustriale secc. XIII-XVIII*, Florència, Firenze University Press, 2010, 57-80.

17. Els nombres decimals corresponen a senyories compartides entre diversos senyors.

18. AHG, Notarials Girona, vol. GI-01-246, s. f. (23 i 24.2.1394); citat a F. AICART HEREU, M. AULADELL AGULLÓ i J. VIVÓ LLORCA, *El castell de la Roca. Les empremtes d'una fortalesa fantasma a Solius*, Santa Cristina d'Aro, Ajuntament de Sta. Cristina d'Aro-Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona, 2010, 74.

		1344	1374	1400
<i>Eclesiàstics</i>	Monestir de Sant Feliu de Girona (pabordia de Tordera)	2,0	1,0	1,0
	Monestir de Sant Pere de Galligants	1,0	0,5	0,5
	Monestir de Sant Pere de la Cercada	2,0	0,0	0,0
	Monestir de Santa Maria d'Ullà (sagristà)	1,0	1,0	1,0
	Monestir de Sant Miquel de Cruïlles (cambrer)	3,0	3,0	3,0
	Monestir de Sant Feliu de Guíxols (abat)	79,0	61,0	44,0
	Monestir de Sant Feliu de Guíxols (cambrer)	12,0	11,0	8,0
	Monestir de Sant Feliu de Guíxols (sagristà)	8,5	7,0	7,0
	Seu de Girona (almoïna del Pa)	4,3	4,7	4,7
	Seu de Girona (altar de Sant Joan)	2,0	2,0	2,0
	Seu de Girona (aniversaris)	0,0	1,0	1,0
	Seu de Girona (ferial antic)	4,0	1,0	1,0
	Seu de Girona (pabordia de juliol)	53,0	46,0	44,0
	Seu de Girona (sagristà major)	20,0	13,0	26,0
	Seu de Girona (sagristà mitjà)	2,5	2,5	2,5
	Total nombre de masos	207,8	168,5	158,5
Total nombre de senyors	19,0	19,0	19,0	
<i>Nobles i cavallers</i>	Família Begur, cavaller	2,2	0,0	0,0
	Família Cruïlles, noble	1,0	1,0	0,0
	Família Santmiquel, cavaller	2,0	0,0	0,0
	Família Llabià, cavaller	2,0	2,0	2,0
	Senyor del castell de Monells	5,0	5,0	5,0
	Total nombre de masos	12,2	8,0	7,0
Total nombre de senyors	5,0	3,0	2,0	
<i>Ciutadans de Girona</i>	Família Desvern de Girona	0,5	0,0	0,0
	Família Ribot de Girona	1,0	1,0	1,0
	Total nombre de masos	1,5	1,0	1,0
	Total nombre de senyors	2,0	1,0	1,0
<i>Pagesos de la vall d'Aro</i>	Família Croanyes, Santa Maria de Fenals	0,5	0,5	0,5
	Família Llagostera, Sant Marti de Romanyà	3,0	3,0	2,0
	Total nombre de masos	3,5	3,5	2,5
Total nombre de senyors	2,0	2,0	2,0	
<i>Desconegut</i>	Desconegut	2,0	1,0	1,0
Total nombre de masos remences		227,0	182,0	170,0
Total nombre de senyors directes de masos remences		28,0	25,0	24,0

Cap d'aquests senyors no fou capaç d'imposar la jurisdicció ni civil ni criminal sobre un espai territorial determinat, és a dir, cap senyor no fou capaç de crear un marc jurisdiccional que, entre altres coses, pogués monopolitzar la resolució dels conflictes entre els pagesos de la vall d'Aro o d'algunes de les seves parròquies, entre els pagesos i els seus senyors i entre aquests darrers. El cas més simptomàtic d'aquest fracàs és el de la parròquia de Solius, l'únic espai que al mateix temps formava el terme d'un castell termenat, el de la Roca de Solius, en mans del sagristà major de la seu de Girona. La possessió del castell termenat donava al sagristà alguns poders i rendes que no exercien els altres senyors de la vall: el sagristà rebia diverses rendes sobre l'explotació dels boscos i dels animals silvestres, sobre la pesca a l'estreta franja litoral del terme de Solius, sobre els animals majors sacrificats i sobre l'exportació de vi. Així mateix els habitants del terme del castell tenien l'obligació de fer obres i guaites al castell, tot i que aquest dret fou qüestionat pels pagesos de l'abat del monestir de Sant Feliu, com sembla que fou habitual en altres castells termenats al llarg del segle XIV.¹⁹ Malgrat percebre drets sobre tots els habitants de la parròquia de Solius, mai no aconseguí monopolitzar-ne la jurisdicció ni civil ni criminal.

Molt menys ho podien aconseguir els altres senyors que no posseïen cap dret sobre la globalitat d'un terme parroquial. En canvi, l'abat del monestir de Sant Feliu sí que aconseguí monopolitzar la jurisdicció civil sobre els habitants de la vila de Sant Feliu de Guíxols, on tenia un batlle amb la seva cort, del qual es conserven registres des de 1308 fins a 1354, quan la jurisdicció de l'abat sobre la vila fou traspasada al rei, que hi mantingué una batllia.²⁰ L'anàlisi d'aquests llibres ens mostra que les tres dignitats del monestir amb domini a la vall d'Aro –l'abat, el cambrer i el sagristà– s'aprofitaven de l'existència de la cort jurisdiccional de la vila de Sant Feliu per resoldre també els conflictes amb els seus homes i dones propis i solius de la vall d'Aro i d'altres parròquies veïnes. Dos són els tipus documentals que principalment apareixen en aquests registres que afecten els homes i dones propis del monestir: en primer lloc, les manlleutes, és a dir, aquells documents que registraven el procediment pel qual una persona oferia una fiança a la cort per tal d'alliberar-ne una altra que es trobava empresonada de forma preventiva, compromentent-se a entregar l'acusat quan fos requerit; i, en segon lloc, les fermes de dret, és a dir, el document a través del qual una persona, normalment davant una queixa o denúncia, es comprometia a fer-se actiu en un procés judicial i a respectar les sentències, penes i ordinations relacionades amb la causa, acte que li conferia certes seguretats

19. Tal com apareix a les declaracions del capbreu de 1394 (AHG, Notarials VA, vol. 274); sobre les disputes entorn dels drets del senyor del castell, vegeu AICART, AULADELL i VIVÓ, *El castell de la Roca...*, 67-73. Sobre els conflictes als castells termenats, vegeu P. BENITO I MONCLÚS, «Pleitear contra el señor del Castillo y bajo su jurisdicción. Resistencias de los campesinos catalanes frente a la servidumbre de las obras del *Castell termenat* (siglos XIV-XV)», *Studia Historica, Historia Medieval* 30, 2012, 213-235.

20. Es conserven els següents llibres de la cort del batlle jurisdiccional de l'abat de Sant Feliu de Guíxols: AHG, Notarials SFG, vol. 884 (2.7.1308-1.2.1322), vol. 627 (6.7.1332-23.5.1343), vol. 1036 (26.3.1344-13.11.1344) i vol. 885 (12.5.1347-10.6.1354); es conserva també en mal estat fragments d'un registre de cartes dels anys 1307-1317: AHG, Notarials SFG, vol. 1035.

jurídiques, entre les quals que cap altre cort jurisdiccional no intervingués en el mateix procés.²¹ El buidatge de la documentació de la dècada que va de 1333 a 1342 (vegeu la taula 4) mostra que les tres dignitats del monestir de Sant Feliu amb dominis utilitzaven els empresonaments preventius i incoaven processos judicials a la cort de Sant Feliu per resoldre conflictes amb els seus pagesos, per raons que els documents no especifiquen, però que molt probablement giraven entorn del pagament de la renda. Tot i això, hem de tenir present que en deu anys hem documentat 9 fermes de dret i 16 manlleutes sobre uns dominis que en conjunt reunien un centenar de masos, la qual cosa vol dir que era un recurs força excepcional.

En canvi, aquests mateixos registres no recullen la resolució de cap conflicte entre els pagesos de la vall o de pagesos amb els altres senyors, la qual cosa reflecteix la incapacitat del monestir de Sant Feliu d'imposar l'exercici de la jurisdicció sobre el conjunt de la població de cap de les cinc parròquies. Aquests exemples ens mostren com els senyors dels masos podien resoldre els conflictes amb els seus pagesos mitjançant l'autoritat pròpia, molt possiblement a través de la negociació, però també a través dels jutges senyorials, que arribaven també a empresonar de forma preventiva, tal com ja havia mostrat Pere Benito per al segle XIII.²²

TAULA 4
Fermes de dret i manlleutes dels remences del monestir
de Sant Feliu de Guíxols de la vall d'Aro als registres de la cort
del batlle de Sant Feliu (1333-1342)

	<i>Ferma de dret</i>	<i>Manlleuta</i>	<i>Total</i>
1333	1	0	1
1334	0	0	0
1335	4	1	5
1336	1	0	1
1337	1	1	2
1338	0	1	1
1339	1	6	7
1340	1	3	4
1341	0	2	2
1342	0	2	2
Total	9	16	25

21. Sobre la tipologia dels documents d'un registre de la cort del batlle, vegeu L. SALES I FAVÀ, *Crèdit i morositat a la Catalunya del segle XIV. El cas de Caldes de Malavella*, treball de recerca de doctorat, Universitat de Girona, 2008, 70-82.

22. BENITO, *La senyoria de la terra...*, 483-547.

Ara bé, després d'un buit documental entre 1345 i 1347, el nou llibre de la cort del batlle de Sant Feliu, que arrenca l'any 1347 i arriba fins a 1354, quan la jurisdicció civil de la vila passà de l'abat a mans del rei, mostra clarament que aquestes pràctiques deixaren de ser exercides almenys per les tres dignitats del monestir, ja que en tots aquests set anys no hi ha aparegut cap manlleuta o ferma de dret que tingui com a protagonista un pagès remença del monestir. Això no vol dir que l'abat, el cambrer o el sagristà perdessin els seus drets sobre els remences, tal com reflecteix l'acord signat l'any 1354 pel qual l'abat cedia al rei la jurisdicció de la vila de Sant Feliu de Guíxols, on el primer es reservava la capacitat de detenir els seus homes i dones propis i solius.²³ Així mateix, l'any 1378 l'abat envià tres domèstics per tal de detenir Pere Perpinyà, tinent del mas homònim del veïnat de l'església de Santa Cristina d'Aro i home propi de l'abat, la qual cosa provocà per part del batlle reial de Sant Feliu de Guíxols l'inici d'un procés judicial contra els domèstics de l'abat per detenció il·legal, que, després de moltes dilacions, finalitzà amb una sentència exculpatòria de Mateu Montaner, jutge ordinari de Sant Feliu, llegida el 18 de febrer de 1380, per la qual reconeixia el dret de l'abat a detenir i maltractar els seus homes propis i solius, segons les constitucions de Catalunya, el costum i l'acord de 1354.²⁴ Però la sentència no canvià la dinàmica que s'havia iniciat al final de la dècada de 1340 i el monestir continuà evitant de resoldre els problemes amb el seus remences per autoritat.

Aleshores, qui exercia la jurisdicció civil i criminal a la vall d'Aro? Les cinc paròquies de la vall estaven integrades a la vegueria de Girona i fins a l'any 1364 era aquest el seu districte jurisdiccional. Malauradament, la pèrdua dels arxius del veguer i del batlle de Girona impedeix l'estudi detallat de l'exercici de la jurisdicció, però aquesta a vegades deixa rastres en la documentació notarial de Sant Feliu, especialment a partir de 1348, quan les sèries conservades dels protocols del notari Jaspert Roig són molt completes. Així, per exemple, podem constatar que el jutge reial de Girona era l'encarregat de nomenar els tutors dels menors que restaven orfes de pare, un dels actes més característics de l'exercici de la jurisdicció civil.²⁵ Així mateix, podem constatar que era el mateix jutge qui declarava un mas

23. Concretament assenyala: «Item, que l'abat e sos oficials puxen pendre e tenir presos los hòmens propis del dit monestir, segons la forma de la constitució»: AMSFG, Llibre Vermell, f. 2v.

24. ACA, MH, pergamí núm. 156.

25. Hem localitzat el nomenament dels tutors de Francesca Mola, filla de Pere Soler, àlies *Mola*, i de Francesca Mola, de Santa Cristina, i de Bernat Estrany, fill de Guillem Estrany i de Guillem, de Fenals, remences dels masos Mola i Estrany, respectivament, de senyoria de la pabordia de juliol de la seu de Girona, realitzats per Guillem Serra, jutge ordinari de la cort reial de Girona: AHG, Notarials de Girona, vol. Gi-05-57, f. 28r-28v (11.8.1348) i vol. Gi-05-58, f. 10r-11v (16.5.1349). Així mateix, hem pogut documentar nou tutories més nomenades pels jutges de Girona, a través de les referències que apareixen en els documents realitzats pels tutors que afecten hereus pupils de masos remences de la pabordia de juliol (el mas Oliver de Terrats de Santa Cristina), de l'abat del monestir de Sant Feliu (els masos Miró i Fontanella de Santa Cristina, i els masos Ferrer i Bonet de Solius), de l'Almoïna del Pa de la seu de Girona (mas Vilar de Santa Cristina), del sagristà major de la seu de Girona (masos Llaurador i Gras de Solius) i del cambrer del monestir de Sant Miquel de Cruïlles (mas Bauçarenys de Bell-lloc): AHG, Notarials SFG,

ròneg, un tràmit judicial imprescindible per poder establir-los de nou,²⁶ o podia embargar béns i subhastar-los, per exemple, per satisfer els creditors d'algun pagès de mas²⁷ o resoldre litigis sobre herències.²⁸ Per poder fer efectiva la jurisdicció, el veguer de Girona comptava com a mínim amb dos oficials a la vall: un saig i un pregoner, que era també el corredor públic, càrrecs que eren exercits normalment pels pagesos del mateix lloc.²⁹

Per tant, aquests exemples permeten demostrar clarament que els pagesos remences de la vall d'Aro estaven també sotmesos a la jurisdicció reial, a través de la cort de veguer. Els senyors de la vall d'Aro podien resoldre per autoritat només els conflictes que els enfrontessin directament amb els seus pagesos, però, fins i tot en aquest cas, la documentació conservada permet mostrar que els senyors acabaren també per integrar-se a la cort del veguer de Girona. Aquesta dinàmica se'ns presenta encara de forma més evident quan la jurisdicció canvià de mans, com veurem més endavant.

Aquesta visió del govern de la vall d'Aro no seria completa sinó donéssim cabuda a les mateixes comunitats pageses, que hi participaven de diverses maneres.

vol. 2 (2), f. 37v (24.11.1348), vol. 2 (4), f. 78v (8.1.1349), vol. 4 (4), f. 137v-138v (11.3.1349), vol. 4 (7), f. 6r-6v (6.8.1352), vol. 3, f. 95r-95v (28.2.1349), vol. 2 (4), f. 128r-128v (23.4.1349), vol. 2 (4), f. 61v-62r (6.2.1350), vol. 4 (4), f. 141v-142v (29.5.1350), vol. 633 (4), f. 2r-2v (10.12.1351).

26. El sagristà del monestir de Sant Feliu establia la borda Tremir de Santa Cristina per manca de tinents després d'una sentència de Guillem Vinyoles, jutge ordinari de Girona: AHG, Notarials SFG, vol. 12, f. 86v-91v (9.3.1357); l'abat del monestir feia el mateix amb el mas Sinyeu de Santa Cristina, després d'una sentència del jutge de Girona: AHG, Notarials SFG, vol. 637 (2), f. 59r-59v (17.3.1358); i el cambrer del monestir amb el mas Ponç de Romanyà després de la sentència de Narcís Santdionís, jutge ordinari de Girona: AHG, Notarials SFG, vol. 19, f. 31v-33v (10.2.1362).

27. El 30 de desembre de 1360, Pere Eimeric i Guillem Reixac, pagesos de Bell-lloc, van vendre un camp a instàncies de Narcís Santdionís, jutge de Girona, feta subhasta per Pere Estrets, corredor públic de la vall d'Aro, per tal de pagar les pensions endarrerides i lluir el violari que Berenguer Mallensa (†), pagès de Santa Cristina, havia venut a Guillem Groart, ferrer de Sant Feliu de Guíxols, i del qual els primers eren avaladors: AHG, Notarials SFG, vol. 17 (1), f. 142v-144v. Per la venda realitzada per Arnau Pere Ramon, rector de l'església de Romanyà a Caterina Lunell de Sant Cebrià dels Alls del mas Fonollar de Romanyà, sabem que el 26 de febrer de 1352 havia adquirit el mas, feta subhasta pública per ordre del jutge de Girona a instància dels creditors: AHG, Notarials SFG, vol. 19, f. 127r-128r (7.5.1362).

28. Vegeu un document redactat després de la sentència de Narcís Santdionís, jutge ordinari de Girona, sobre l'herència de Guillem Estrany (†), titular del mas Estrany de Fenals: AHG, Notarials SFG, vol. 886 (1), f. 194v-195r (14.3.1363).

29. Foren saigs del veguer a la vall d'Aro: Ramon Carbonell de Santa Cristina, els anys 1348 i 1349, Guillem Ferrer, l'any 1351, Berenguer Rigolf de Castell d'Aro, els anys 1352 i 1358, i Pere Perpinyà de Santa Cristina, els anys 1356 i 1363: AHG, Notarials SFG, vol. 2 (2), f. 22v (11.11.1348), vol. 3, f. 31r-31v (31.1.1349), vol. 4 (4), f. 153v (7.3.1351), vol. 4 (6), f. 27r-27v (7.12.1352), vol. 10, f. 74v-75r (24.8.1356), vol. 637 (2), f. 72r (2.6.1358), i vol. 639, s. f. (22.7.1363). L'any 1355 Pere Sacosta, batlle general de Catalunya, establí a vida a Guillem Banyes, guarda reial del port de Sant Feliu de Guíxols, l'ofici de pregoner i corredor públic a la vall d'Aro, el qual l'acostumava a arrendar, com ho feu l'any 1356 a Pere Perpinyà de Santa Cristina durant tres anys: AHG, Notarials SFG, vol. 10, f. 186v-187r (17.12.1356).

Així, per exemple, una part dels conflictes entre els habitants de les cinc parròquies es resolïa a través de sentències arbitrals, pronunciades pels pagesos.³⁰ Al mateix temps, les diferents parròquies acostumaven a tenir representants escollits per l'assemblea general de veïns, per realitzar diverses tasques, entre les quals hi podia haver el manteniment del temple parroquial,³¹ la representació de la comunitat davant la cort del veguer o la recaptació de talles per a despeses de la comunitat o per pagar, per exemple, els fogatges aprovats a les Corts. L'acta d'elecció més antiga que hem localitzat fou la de Guillem Dalmau Sapujada i de Guillem Cateura, pagesos de remença de la parròquia de Solius, com a síndics de la seva parròquia l'any 1329;³² i la sèrie més completa d'eleccions, la de la parròquia de Santa Cristiana d'Aro (es conserven les actes de cinc eleccions realitzades els anys 1342, 1345, 1348, 1355 i 1363);³³ mostren, però, que era una institució poc definida, perquè totes les eleccions es van fer en dates diferents, les seves funcions no eren exactament iguals i els nomenaments no responien a una periodicitat determinada.

Com hem estat veient, durant la primera meitat del segle XIV l'espai format per la vall d'Aro i Sant Feliu de Guíxols estava dividit en dos espais jurisdiccionals: les cinc parròquies de la vall d'Aro estaven integrades a la vegueria reial de Girona, mentre que els habitants de la vila ho estaven a la batllia de l'abat del monestir. Quan l'any 1354 l'abat cedí la jurisdicció civil de la vila al rei, els dos espais quedaren sota la jurisdicció d'un mateix titular, però a escala institucional poques coses van canviar, perquè el rei mantingué una batllia per a la vila, on no s'integraren els habitants de la vall. Aquesta situació no duraria gaire.

3. La nova batllia jurisdiccional de la vall d'Aro (1364-1374)

Urgit de diners per poder frenar els exèrcits castellans que havien penetrat dins les fronteres de la Corona d'Aragó, el rei Pere el Cerimoniós nomenà una comissió formada per Bernat d'Oltzinelles, tresorer reial, Pere Sacosta, batlle general de Catalunya, i Berenguer de Relat, tresorer de la reina Leonor, amb poders per alienar rendes i jurisdiccions reials, que el 21 d'agost de 1364 venia a carta de gràcia la jurisdicció de les cinc parròquies de la vall d'Aro per 20.000 s. a l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols. La venda inclouïa el mer i mixt imperi, tota la jurisdicció civil i criminal i els drets d'host i cavalcada que el rei posseïa sobre els homes i dones de la vall, amb el permís exprés per aixecar «furcas, medias furcas, perticas

30. Entre 1348 i 1364 tenim constància de sis sentències arbitrals sobre diverses disputes: una per la possessió d'unes alzines (AHG, Notarials SFG, vol. 5, f. 13r [5.11.1351]), dues sobre salaris (AHG, Notarials SFG, vol. 4, f. 21v [19.11.1351] i vol. 9, f. 27r-27v [29.9.1354]), dues més per resoldre herències (AHG, Notarials SFG, vol. 10, f. 139r-141r [6.9.1356], i vol. 17 [1], f. 67v-68r [29.9.1360]) i, finalment, una altra per problemes per una claveguera (AHG, Notarials SFG, vol. 639, s. f. [22.7.1363]).

31. Sobre les obrieres parroquials, vegeu MALLORQUÍ, *Parròquia i societat rural...*, 416-432.

32. AHG, Notarials VA, vol. 203 (1), s. f. (9.7.1329).

33. AHG, Notarials VA, vol. 203 (2), s. f. (13.10.1342), vol. 277, s. f. (4.9.1345), Notarials SFG, vol. 2 (1), s. f. (17.8.1348), vol. 17 (1), s. f. (9.7.1355), i Notarials VA, vol. 204, s. f. (24.3.1363).

et alia signa donatariam merum et mixtum imperium et aliam iurisdictionem».³⁴ Tot sembla indicar que l'abat del monestir de Sant Feliu no disposava de liquiditat suficient per fer front als 20.000 s. i en els documents que generen les diverses operacions que realitzà per obtenir-los, l'abat justificava la compra de la jurisdicció per l'amenaça que ho fes algun noble, possiblement Gilabert de Cruïlles, que estava adquirint o intentava adquirir la jurisdicció de diversos llocs d'aquesta zona (Cruïlles, Begur, Palafrugell, Calonge i Palamós).³⁵ Fos certa l'amenaça o una excusa, el cert és que l'abat aconseguí la compra de la jurisdicció sense traves. De fet, reunir els diners necessaris requerí el suport financer dels habitants de la vila de Sant Feliu, alguns dels quals eren membres destacats de l'elit financera i política de la vila,³⁶ l'ajuda econòmica dels pagesos de les parròquies de la vall d'Aro³⁷ i, finalment, el suport del bisbe de Girona, que havia d'autoritzar les alienacions del patrimoni de l'abat per acabar de finançar l'operació.³⁸ Fruit de totes aquestes accions l'abat pogué dipositar els 20.000 s. a la caixa del tresorer reial, tal com consta al seu llibre de comptes del segon semestre de 1364.³⁹

Naixia així un nou districte jurisdiccional a mans d'un nou senyor que, al mateix temps, era el propietari d'un dels principals dominis de la vall, amb homes i dones propis i solius. D'aquesta manera, l'abat creà una cort jurisdiccional amb una estructura i uns procediments semblants a la cort que havia tingut a la vila de Sant Feliu de Guíxols o la que aleshores regia a mans del rei a la mateixa vila. Així, pocs dies després de prendre possessió de la jurisdicció, nomenava un nou batlle, di-

34. Vegeu la signatura reial del document de venda i les ordres del monarca per executar-la a ACA, C, reg. 995, f. 186r-189v.

35. FERRER I MALLOL, «El Patrimoni Reial...», 481-482.

36. El 29 d'agost de 1364, l'abat signava 12 debitoris per *mutuum* per un valor total de 10.460 s. als habitants següents de Sant Feliu de Guíxols: Pere Sanç, mercader (2.000 s.), Pere Bosc, patró de nau (1.000 s.), Nicolau Descamps, draper (2.000 s.), Nicolau Oliver, sabater (575 s.), Nicolau Groart, ferrer (400 s.), Nicolau Madrencs, patró de barca (805 s.), Guillem Tallades, sabater (575 s.), Nicolau Roquer, mariner (460 s.), Guillemona Argilaguier, àlies *de Mallorques*, hostalera (345 s.), Narcís Ros, sabater (230 s.), Bernat Sitjar, mercader (920 s.); finalment, feu també un debitori a Bartomeu Benet, draper de Girona, i a Pere Espanyol, mercader de Mallorca (1.150 s.): AHG, Notarials SFG, vol. 21 (2), s. f.

37. Sembla que només respongueren les universitats de Santa Cristina, Fenals i Romanyà, que concediren 4.000 s. segons es reconeixia anys més tard (AHG, Notarials SFG, vol. 27 [5], s. f. [10.12.1373]), dels quals Santa Cristina en pagà 3.000. Per aconseguir-los les universitats de Fenals i Romanyà nomenaren els seus propis procuradors (AHG, Notarials SFG, vol. 21 [2], s. f. [23 i 24.9.1364]) que obtingueren els diners a través de la venda d'un violari per a cada parròquia (AHG, Notarials SFG, vol. 641 [1], s. f. [4.11.1364]).

38. L'abat va vendre el domini de quatre masos a Parlavà, Vidreres, Calonge i Fornells per 3.500, 750, 800 i 1.100 s., respectivament: AHG, Notarials SFG, vol. 21 (2), s. f. (17.8.1364, 19.10.1364, ?11.1364 i 3.12.1364). Va vendre també la percepció futura d'un lluïisme sobre la venda d'un alberg a la vila de Sant Feliu de Guíxols a Guillem Agustí de Sant Feliu per 115 s. (AHG, Notarials SFG, vol. 21 [2], s. f. [30.8.1364]) i dos perpetuaus de 50 i 12 s., respectivament, per 2.480 s. (al 2,5%) assignats al cens que la universitat de la vila de Sant Feliu havia de pagar anualment pel traspàs de la jurisdicció al rei (AHG, Notarials SFG, vol. 21 [2], s. f. [30.8.1364 i 19.10.1364]).

39. ACA, MR, vol. 349, f. 12v-13r.

ferent dels batlles que ja tenia a la vall per gestionar els seus dominis.⁴⁰ El càrrec recaigué a mans de Bernat Vilaret, domèstic de l'abat, oriünd de Besalú, que es casà amb Margarida Pellisser, filla d'un important draper de Sant Feliu, i que acabaria ben integrat en l'elit política i econòmica de la vila.⁴¹ Al mateix temps, sembla que un altre domèstic de l'abat Guillem Vinyoles rebé el dret de designar els saigs de la batllia, mentre que Guillem Banyes mantingué el dret aconseguit anteriorment d'escollir el pregoner i corredor públic de la vall,⁴² i l'abat nomenava directament el jutge ordinari.⁴³ Finalment, el notari de Sant Feliu de Guíxols, Jaspert Roig, assumí també la funció d'escrivà de la cort de la vall d'Aro.

Precisament, es conserven dos fragments de manual d'aquest notari que recullen les accions de la cort de la vall d'Aro entre 1367 i 1371 i durant gran part de l'any 1373.⁴⁴ Tal com succeïa a la cort del batlle de Sant Feliu o a la veïna cort de la vila de Caldes de Malavella, els registres del batlle de la vall recollien les actes notariales de les accions realitzades pels diferents oficials de la batllia: clams, empares, fermes de dret, subhastes de béns, crides, composicions, etc. Tots aquests documents mostren clarament l'activa participació dels pagesos de la vall a la cort jurisdiccional per tal de resoldre conflictes entre ells, entre ells i els mercaders de Sant Feliu de Guíxols i entre ells i els diversos senyors, tota una activitat que no podíem conèixer directament abans perquè es perderen els registres de la cort del batlle i del veguer de Girona. No ens podem estendre a comentar el funcionament de la cort, però tot sembla indicar que els procediments són molt semblants a les corts veïnes de Sant Feliu o de Caldes, en aquell moment en mans del rei i d'Ot de Montcada, respectivament. Tot sembla mostrar l'existència ja en aquells moments d'un estàndard de funcionament que era més o menys respectat per totes les batllies, independentment del seu titular. Ara bé, a diferència de la cort reial de Sant Feliu o de qualsevol altra cort reial, la batllia de l'abat no desenvolupà cap dels mecanismes de control presents a les primeres. Així, a diferència dels oficials reials, que exercien el càrrec només durant tres anys, el batlle de la vall ho era per concessió vitalícia, i en fou batlle fins a la reincorporació de la jurisdicció a la monar-

40. AHG, Notarials SFG, vol. 21 (2), s. f., (29.8.1364).

41. Vegeu la carta de nocés a AHG, Notarials SFG, vol. 642 (1), f. 38r-39r (31.12.1364).

42. Guillem Vinyoles de Sant Feliu arrendà l'ofici de saig de la vall d'Aro a Bernat Fontanella, àlies *Berenguero*, de Santa Cristina, l'any 1368; a Jaume Sabater de Santa Cristina, l'any 1369; i a Francesc Savall, de Castell d'Aro, l'any 1371 (AHG, Notarials SFG, vol. 22, f. 41r-41v, 24.5.1368, vol. 647, s. f. [1.6.1369], vol. 24 [24.5.1371]). Guillem Banyes, a qui el batlle general de Catalunya havia establert el dret de nomenar pregoner i corredor (vegeu la nota 29) arrendà l'ofici de pregoner i corredor per períodes de tres anys per 20 s. anuals a Pere Perpinyà de Santa Cristina, l'any 1369, i a Francesc Savall de Castell d'Aro, l'any 1372: AHG, Notarials SFG, vol. 647, s. f. (3.2.1369) i vol. 650, s. f. (17.1.1372).

43. Entre 1364 i 1374 foren jutges ordinaris de la vall d'Aro Guillem Despí, Bernat Ramon, Guillem Abadia i Simó de Bossagalls, molt possiblement tots ells juristes de la ciutat de Girona: AHG, Notarials SFG, vol. 20 (1), f. 53r-53v (20.4.1366), vol. 646 (4), f. 2r-2v (23.9.1367), vol. 647, s. f. (26.2.1369), vol. 650, s. f. (15.11.1371), vol. 27 (5), s. f. (21.11.1373).

44. AHG, Notarials VA, vol. 270 (25.1.1367-?.12.1371), i AHG, Notarials SFG, vol. 670 (11.1.1373-26.9.1373).

quia, mentre que la resta d'oficials sembla que eren nomenats a beneplàcit de l'abat o d'aquells que havien rebut el dret a designar-los. Tampoc no hi ha rastre de cap institució que ens pogués recordar la purga de taula, és a dir, el tribunal que quan finalitzava el trienni permetia a tots els seus sotmesos presentar reclamacions i, si eren acceptades, iniciar un procés judicial.⁴⁵

Malgrat la manca de mecanismes de control, no tenim constància de queixes ni d'accions especialment arbitràries de l'abat. És cert que l'abat aprofità la possessió de la jurisdicció per realitzar un extens capbreu del seu domini (encara que no feren el mateix el sagristà ni el cambrer del monestir),⁴⁶ que possiblement accelerà les sentències judicials per declarar rònecs alguns masos, però no sembla que el procés de capbreu generés un nombre elevat de pagament de lluïsmes (o almenys no n'ha deixat rastre en els protocols notariais) i els masos rònecs foren establerts a d'altres pagesos i sempre es van fer mantenint les rendes que tradicionalment es pagaven.⁴⁷ Tampoc no tenim constància de l'exigència de subsidis especials: només, tal com ja hem assenyalat, feu una petició per ajudar a obtenir els diners per pagar la compra de la jurisdicció, i podem documentar també la cessió a l'abat per les universitats de la vall dels interessos que la Diputació del General de Catalunya havia d'abonar per la part del donatiu aprovat a les Corts de Barcelona-Tortosa-Lleida d'abril de 1365, que teòricament havia d'obtenir via emissió de deute públic i que acabà repartint via fogatge entre les comunitats a interès.⁴⁸ Segurament l'abat tampoc no tenia molt marge d'actuació, tenint en compte que també era un senyor directe de masos, en un context de crisi demogràfica i de forta pressió fiscal, potser el més dramàtic de tot el segle XIV.⁴⁹

Però els pagesos de remença de la vall no tenien per què ser les úniques víctimes del nou senyor jurisdiccional: els altres senyors també ho podien ser. La venda de la jurisdicció trencava l'equilibri entre els diferents senyors i molt probablement els principals damnificats foren els diversos senyors que giraven al voltant de la seu de Girona. El canvi de jurisdicció i la creació de la nova batllia com a mínim complicava i encaria la resolució dels seus conflictes, que fins aleshores es resolien a la cort reial de la ciutat de Girona. Tampoc no en tenim constància, però hi ha certs indicis que la seu de Girona podia estar al darrere dels primers intents de lluir la jurisdicció i retornar-la a la monarquia, com veurem a continuació. En canvi, un

45. Sobre la purga de taula, vegeu J. LALINDE, «La Purga de Taula», a *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1965-1967, vol. I, 499-523.

46. ACA, MH, vol. 1622.

47. Entre 1364 i 1374 el monestir feu els següents establiments de masos rònecs o de les seves terres: AHG, Notariais SFG, vol. 21(2), s. f. (28.9.1364); vol. 643, f. 70r-71r (5.8.1365); vol. 22, f. 112v-114v (7.9.1368); vol. 647, s. f. (21.12.1368).

48. Tal com s'afirma en l'assemblea general de veïns de la vall d'Aro –de fet la primera documentada general a les cinc parròquies– realitzada el 5 d'agost de 1367: AHG, Notariais SFG, vol. 21 (1), f. 31v-34v.

49. Sobre la pressió fiscal de la dècada de 1360, vegeu P. ORTI GOST, «Una primera aproximació als fogatges catalans de la dècada de 1360», *Anuario de Estudios Medievales* 29, 1999, 747-773.

dels col·lectius que es van beneficiar del canvi d'ubicació fou el dels habitants de la vila de Sant Feliu de Guíxols, amb intenses relacions econòmiques amb els pagesos de la vall, que, a més, tenien un membre de la seva elit com a batlle de la vall d'Aro. Tot i això, la vila i el seu *binterland* seguien fragmentats en dos espais jurisdiccionals amb dos titulars diferents.

4. El retorn a la jurisdicció reial

La primera notícia que hem pogut localitzar sobre els intents per retornar la vall d'Aro a la jurisdicció reial és de l'11 de gener de 1374, quan una assemblea general dels habitants de les cinc parròquies de la vall nomenava uns procuradors per tal d'aturar un grup de veïns que estaven negociant amb el rei. Tot i això, en poc més de tres mesos s'aconseguiria la lluçió i les diverses notícies esparses permeten suposar que els esdeveniments van succeir de la manera següent.

Segons l'acta de l'assemblea de l'11 de gener, quatre pagesos de la parròquia de Santa Cristina estaven negociant la lluçió en representació d'un grup d'individus de la mateixa parròquia. Tots els mencionats en el document eren pagesos dels veïnats propers a Castell d'Aro o n'eren habitants i tots ells eren homes propis i solius de la pabordia de juliol de la seu de Girona, excepte un que ho era de l'altar de sant Joan de la mateixa seu, i entre els negociadors es trobava el batlle de la pabordia, Arnau Girivert, àlies *Saguer*, el titular del mas Saguer de Santa Cristina.⁵⁰ Aquest fet ens fa suposar que darrere de les negociacions també hi podria estar la seu de Girona, que, com hem vist, reunia diversos senyors de la vall, que foren els més perjudicats per l'alienació de la jurisdicció a l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols. Com hem assenyalat, l'assemblea de l'11 de gener desautoritzà els qui estaven portant les negociacions, rebutjà la lluçió per massa costosa i nomenà com a síndics Bernat Vilaret, que –recordem-ho– era el batlle jurisdiccional de la vall, i el ciutadà de Girona Narcís Terradell. Ja fos a través d'aquests procuradors o d'altres, l'abat del monestir oferí al rei 4.000 s. a canvi de confirmar la venda i de garantir que la jurisdicció no fos lluçida durant un llarg període de temps, diners que caldria retornar junt amb els 20.000 s. del preu de venda de 1364, si es produïa posteriorment el retorn a la jurisdicció reial.⁵¹ En paral·lel, algú seguí negociant amb els pagesos de la vall, els quals finalment convocaren una nova assemblea general el 15 de febrer de 1374 per tal de nomenar uns nous síndics que portessin a terme la lluçió segons un projecte ben detallat que va rebre el suport majoritari, encara que no unànime, dels presents a l'assemblea.⁵² La proposició votada consistia a impulsar la lluçió i, per tant, retornar a la jurisdicció reial, però integrant-se a la batllia reial

50. AHG, Notarials SFG, vol. 27 (5), s. f. (11.1.1374). L'acta especifica el nom dels qui estaven portant les negociacions, tots de la parròquia de Santa Cristina: Pere Mates, Arnau Girivert, àlies *Saguer*, Berenguer Sicarts, Pere Cifra –en representació de Nicolau Sunyer–, Llorenç Terrats, Francesc Mates, Pere Oliver de Terrats, Berenguer Corb, Pere Carbonell i d'altres que no s'especificuen.

51. La notícia prové de l'ingrés dels 4.000 s. al compte de tresorer reial del primer semestre de 1374: ACA, MR, vol. 365, f. 6r.

52. AHG, Notarials SFG, vol. 27 (5), s. f. (15.2.1374).

de Sant Feliu de Guíxols; existia un segon grup minoritari, que pretenia la reincorporació a la jurisdicció reial però mantenint una batllia pròpia i que coincideix amb el grup de pagesos que inicialment havia impulsat les negociacions, i un tercer que preferia restar tal com estaven i així evitar els costos econòmics de la lluçió. A l'assemblea assistiren 149 habitants de la vall d'Aro, dels quals 111 (el 74,5% dels assistents) votaren a favor de la primera proposta, 24 a la segona (16,1%) i 14 a la tercera (9,4%). Com es pot observar a la taula 5, aquesta fou l'assemblea més nombrosa de les tres que es convocaren durant l'any 1374, i l'opció majoritària rebé el suport unànime dels habitants de Bell-lloc, Fenals, Romanyà i Solius, independentment de la senyoria a què pertanyessin. La primera opció també fou seguida per la majoria dels pagesos de Santa Cristina, especialment dels masos de les tres senyories del monestir de Sant Feliu de Guíxols. Com hem assenyalat, la segona opció fou votada sobretot per pagesos de Santa Cristina de la pabordia de juliol i la tercera, la més minoritària, per un grup més divers pel que fa a les senyories. Les dades de la taula 5 mostren l'alt grau de participació dels habitants masculins de la vall –els únics que hi podien assistir– a les assemblees de veïns i el pes majoritari que tingueren els pagesos de remença en les decisions aprovades.

TAULA 5
Els assistents a les assemblees de la vall d'Aro de l'any 1374

	Nre. masos vius	Nre. titulars homes	Assistents							
			Gener		Febrer		Desembre		Alguna de les 3	
			Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
Remences Bell-lloc	5	4	4	100,0	4	100,0	2	50,0	4	100,0
Remences Fenals	27	26	18	69,2	22	84,6	16	61,5	24	92,3
Remences Romanyà	33	30	23	76,7	21	70,0	19	63,3	23	76,7
Remences Solius	29	24	20	83,3	18	75,0	19	79,2	23	95,8
Remences Santa Cristina	88	80	46	57,5	68	85,0	66	82,5	75	93,8
Total remences	182	164	111	67,7	133	81,1	122	74,4	149	90,9
No remences Bell-lloc	1	1	1	100,0	1	100,0	1	100,0	1	100,0
No remences Romanyà	1	1	1	100,0	1	100,0	0	0,0	1	100,0
No remences Santa Cristina	16	15	9	60,0	11	73,3	8	53,3	14	93,3
Total no remences	18	17	11	64,7	13	76,5	9	52,9	16	94,1
Total	200	181	122	67,4	146	80,7	131	72,4	165	91,2
Altres Santa Cristina	-	-	3	-	3	-	1	-	-	-
Total	200	181	125	-	149	-	132	-	165	-

L'assemblea finalment nomenà sis síndics: Pere Vinyes, Arnau Llambí i Pere Estrets, de Santa Cristina; Arnau Pere, de Solius; Nadal Clopera, de Romanyà; i Berenguer Lledó, de Fenals. Tots sis eren pagesos de remença titulars d'un mas, els tres primers homes propis de l'abat del monestir, el quart del cambrer, el cinquè del sagristà major de la seu de Girona i el darrer de Llop de Llabià, donzell. Se'ls encarregà la tasca de negociar amb el rei o el duc de Girona per tal d'obtenir privilegis i llibertats, amb els jurats de Girona i amb els de Sant Feliu de Guíxols, i de signar els capítols i ordinacions necessaris. I, finalment, se'ls ordenava obtenir permís per endeutar-se col·lectivament per finançar l'operació i per recaptar un vintè o desè, és a dir, un impost sobre la renda, a través del qual s'obtindrien els diners per pagar la lluçió o els préstecs realitzats per pagar-la.

El primer que realitzaren els sis síndics fou negociar amb l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols la quantitat a pagar i els terminis de pagament. Així, el 22 de març de 1374 signaven un debitori de 25.000 s. (20.000 s. del preu de venda de 1364, 4.000 s. oferts al rei per l'abat, i 1.000 s. més segurament com a compensació o donatiu gracios) i acordaven pagar 5.000 s. en el termini d'un mes des del moment que el monarca recuperés la jurisdicció i la resta en el termini d'un any. Per tal d'obtenir els 5.000 s. i pagar les despeses necessàries, els síndics venien l'11 d'abril a Pere Sanç, senyor, mercader de Sant Feliu, un censal mort de 6.000 s. de capital i de 437 s. 6 d. de pensió (7,29% d'interès).⁵³

Seguidament, el 15 d'abril de 1374 rebien sis privilegis de Pere el Cerimoniós a través dels quals aconseguiren:⁵⁴ en primer lloc, la inalienabilitat de la jurisdicció de les parròquies de la vall d'Aro, la seva vinculació perpètua a la Corona, i la seva integració a la batllia reial de la vila de Sant Feliu de Guíxols; en segon lloc, que de tota penyora per qualsevol causa o raó feta als habitants de les dites parròquies per ordre del veguer de Girona, del batlle reial de Sant Feliu o de qualsevol altre oficial reial, que calgués subhastar, l'encant fos encarregat als oficials de les parròquies de la vall, i que llurs habitants no haguessin de participar en les obres que es fessin a la vila de Sant Feliu per raó dels murs o per qualsevol raó, ni tampoc contribuir en els impostos que els jurats de Sant Feliu recaptessin per finançar la construcció dels murs; en tercer lloc, els concedia que poguessin gaudir dels mateixos privilegis i franquesses que ja gaudien els habitants de la universitat de Sant Feliu; en quart lloc, els absolia de tot ban, terç o qualsevol altra pena pecuniària fins aquell dia, i els perdonava qualsevol crim, excepte els que impliquessin pena de mort o de mutilació de membres; en cinquè lloc, els concedia que cada any poguessin escollir tres jurats i quatre consellers de les mencionades parròquies de la mateixa manera que ho feia la vila de Sant Feliu de Guíxols, el dia de la Circumcisó de Crist (1 de gener), i, a més, donava potestat als jurats i consellers de fer ordinacions com ho feien els jurats i consellers de Sant Feliu, ordinacions que haurien de ser observades pel veguer de Girona, el batlle de Sant Feliu i per qualsevol altre oficial reial; i, en sisè i darrer lloc, els concedia la recaptació d'un redelme

53. AHG, Notarials SFG, vol. 26, s. f. (11.4.1374).

54. ACA, C, reg. 925, f. 199v-202v, 203r-203v, 203v-204r, 216r-216v i 216v-217r.

durant el temps i la forma que volguessin i ordenava, sota pena de 800 morabatins, que tothom el pagués.

El mateix dia, 15 d'abril, el rei signava un debitori a la universitat de la vall pel qual reconeixia un deute total de 26.600 s., dels quals 24.400 s. provenien de la lluiació i dels seus costos, mentre que els 2.200 s. restants provenien de la quantitat que graciosament la universitat de la vall havia ofert al rei a canvi dels privilegis. Per tal de recuperar aquestes quantitats, Pere el Cerimoniós els concedia els ingressos procedents de l'exercici de la jurisdicció a la vall, un cop descomptats els salaris dels oficials durant el temps necessari per cobrir tots els 26.600 s.⁵⁵ I, finalment, el 5 de maig escrivia una carta al seu fill, l'infant Joan, duc de Girona, demanant-li que signés els privilegis que ell mateix havia concedit, al mateix temps que reconeixia que pels privilegis l'escrivania reial havia cobrat 30 florins (330 s.) i li recomanava que el protonotari de l'infant en cobrés 15 o 20 més (entre 165 s. i 220 s.).⁵⁶ Tal com consta en el llibre de comptes del tresorer reial, durant el primer semestre de 1374 els procuradors de la vall havien pagat els 2.200 s. que havien ofert al monarca, més els 4.000 s. que teòricament havia d'haver pagat l'abat per retenir-ne la jurisdicció.⁵⁷

Com hem assenyalat, la darrera acció dels síndics de la vall nomenats el mes de febrer fou negociar amb els jurats de la vila de Sant Feliu de Guíxols. Aquest acord fou confirmat el 20 d'abril per l'assemblea general de veïns de Sant Feliu i, finalment, signat dos dies després pels jurats de la vila, pels síndics de la vall i també pels procuradors del grup que pretenia la creació d'una batllia pròpia de la vall d'Aro.⁵⁸ Segons aquesta convinença, la integració de la vall a la batllia de Sant Feliu no comportaria cap contribució dels habitants de la vall en les despeses municipals de Sant Feliu, fent esment especialment a les obres públiques, ni viceversa. Si eren convocats col·lectivament a host, les despeses o la redempció del servei es repartiria entre la vall i la vila, segons el nombre de focs. S'acordava també que, quan es cridés a sometent els habitants de la vall, hi haurien d'anar també els habitants de la vila, i viceversa, especificant que, si es convocava sometent per defendre la vila de galeres, els convocats de la vall estarien exempts de fer guaites. En aquest mateix moment, o mesos més tard, els jurats de Sant Feliu acordaren també col·laborar amb les despeses de la lluiació amb 100 florins (1.100 s.) que foren rebuts per uns nous procuradors de la vall d'Aro, nomenats per una nova assemblea general de la vall el 12 de desembre de 1374, els quals reconegueren el 13 de març de 1375 el seu pagament i que el mencionat donatiu estava condicionat al manteniment de la vall a la batllia de Sant Feliu, per la qual cosa, si s'independitzava, hauria de retornar-los.⁵⁹

55. ACA, C, reg. 1356, f. 191v-192r.

56. ACA, C, reg. 1805, f. 94v-95r.

57. ACA, MR, vol. 365, f. 6r i 34r.

58. AHG, Notarials SFG, vol. 27 (5), s. f. (22.4.1374).

59. AHG, Notarials SFG, vol. 28, s. f. (13.3.1375).

Després de tot aquest seguit d'accions, finalment la vall d'Aro retornava a la jurisdicció reial i s'integrava a la batllia de Sant Feliu. El primer acte recollit al registre de la cort del batlle reial de Sant Feliu de Guíxols, Jaume Pere, fou una carta requisitòria enviada el 25 de maig de 1374 al batlle de Palamós per exigir el pagament d'un deute a Bernat Bona, pagès de Solius; l'endemà, 26 de maig, nomenava Pere Biat de Castell d'Aro saig de la batllia a la vall, el qual l'endemà feia tres clams i una empara contra pagesos de la vall.⁶⁰ Paral·lelament, els veïns de les cinc parròquies de la vall nomenaven els seus primers jurats i consellers, dels quals només coneixem el nom dels primers: Bernat Surià i Pere Cerdà, de Santa Cristina, i Jaume Riera, de Romanyà, tots ells pagesos remences, excepte el segon, teixidor de lli de Castell d'Aro. La primera acció que portaren a terme fou l'arrendament del redelme que els havia permès el rei. S'han conservat els diversos arrendaments amb les seves tabes corresponents, o plec de condicions, que descriuen amb precisió les característiques d'aquest impost sobre la renda.⁶¹ Concretament, consistia en un impost que gravava amb un 10% (pagades les rendes corresponents) la producció de cereals, raïms, alls, mel, cera, cànem, lli, llana, anyells i cabrits, mentre que la producció d'oli era gravada amb un 6,67% i per als polls i les vedelles i pollins s'establia una taxa d'1 d. per peça per als primers i d'1 s. per als segons. Igualment, s'establia una taxa del 10% sobre els beneficis de mercaders, drapers, menestrals i traginers, sobre les rendes i pensions de censals morts i violaris, i sobre les multures que cobraven els moliners, mentre que els salaris dels jornalers també eren gravats amb un 10%. Finalment, també incloïa una taxa del 10% sobre la comercialització d'hortalisses, fruita, glans, formatges, porcs, coloms i animals de caça; del 3,75% sobre la comercialització dels arbres; i del 2,5% sobre la comercialització de bèsties grosses.

La recaptació es feu a través de sis arrendaments per un període de dos anys que havien de generar 27.376 s., a raó de 13.688 s. anuals que s'havien de pagar per anualitats avançades.⁶² Aquesta quantitat permetia cobrir el cost de la lluitació que calia pagar abans del mes de maig de 1375, com sembla que varen fer, i teòricament, retornar el censal mort venut a Pere Sanç, la qual cosa no es va fer totalment fins a l'any 1396.⁶³

Com era preceptiu i es faria regularment a partir d'aleshores, la gestió econòmica dels jurats de l'any 1374 fou auditada pels oïdors de comptes que foren

60. AHG, Notarials SFG, vol. 651 (1), s. f.

61. Sobre aquest tipus d'impost, vegeu J. MORELLÓ I BAGET, «Els impostos sobre la renda a Catalunya», *Anuario de Estudios Medievales* 27, 1997, 903-968.

62. Es va fer un arrendament per Romanyà (2.300 s./any), un per Solius (2.060 s./any), un per Bell-lloc (620 s./any), un per Fenals (1.520 s./any) i dos per Santa Cristina, el terme de la qual es dividí per la riera de Canyet: la part de la riera al mar s'arrendà per 3.978 s./any i la resta per 3.210 s./any: AHG, Notarials de Girona, vol. GI-03-20, f. 41v-44v (11.6.1374), f. 44v-47v (17.6.1374), f. 49v-52r (17.6.1374), f. 58r-59r (25.6.1374), f. 59v-62v (25.6.1374), i AHG, Notarials SFG, vol. 28, s. f. (16.7.1374). Entre els arrendataris trobem pagesos de la mateixa vall d'Aro, pagesos del veïnat de Panedes de Llagostera i habitants de Sant Feliu de Guíxols.

63. AHG, Notarials SFG, vol. 41, s. f. (21.8.1396).

nomenats, junt amb els nous jurats i consellers, l'1 de gener de 1375: Jaume Sacoma, Nicolau Boscà, Pere Oliver de Terrats i Guillem Marcó, de Santa Cristina; Simó Bonet, de Solius; Guillem Güitó, de Romanyà; i Berenguer Cols, de Fenals, tots pagesos remences.⁶⁴ Finalment, cal constatar que, tal com establí Pere el Cerimoniós, els beneficis que generava l'acció jurisdiccional del batlle de Sant Feliu de Guíxols a la Vall d'Aro, havien de ser pagats als jurats de la vall. Així, el 12 de febrer de 1376 Berenguer Sicarts de Santa Cristina i Guillem Dalmau de Solius, jurats de l'any 1376, passaven comptes amb el batlle, Jaume Pere i es determinava que aquest havia de pagar pel primer any dins la batllia de Sant Feliu, descomptats els salaris pertinents, 450 s.⁶⁵

S'iniciava així una nova etapa d'una gran estabilitat institucional que s'allargaria fins als segles moderns, malgrat l'intent fallit de Pere el Cerimoniós de vendre altra cop la jurisdicció de la vall d'Aro per 110.000 s. a Gilibert de Cruïlles l'any 1380,⁶⁶ i malgrat la iniciativa de la universitat de la vall d'Aro d'obtenir l'any 1503 de Ferran el Catòlic un privilegi pel qual es creava una nova batllia reial de la vall, separada de la de Sant Feliu de Guíxols, aquest cop avortada per la pressió dels jurats de Sant Feliu de Guíxols i de Girona.⁶⁷ De fet, la integració de les cinc parròquies de la vall d'Aro a la batllia de Sant Feliu de Guíxols creava un nou espai jurisdiccional que s'adaptava a un espai econòmic preexistent, que havia de facilitar la resolució de conflictes i, sobretot, reduir-ne els costos. És un factor més que explica l'inici d'una etapa de prosperitat econòmica a la vila i a la vall que s'allargaria fins a les primeres dècades del segle xv.

5. Consideracions finals

L'espectacular documentació conservada per a Sant Feliu de Guíxols i la vall d'Aro permet copsar amb tots els seus matisos la complexitat dels ressorts que saltaven quan s'iniciava un procés d'alienació de la jurisdicció reial o de la seva lluïció. Però, més enllà d'aquesta constatació erudita, l'exemple de la vall d'Aro mostra de forma contundent no sols que els pagesos de remença estaven sotmesos a la jurisdicció reial, sinó, sobretot, la seva participació activa en el procés de lluïció. Els participants de les assemblees de l'any 1374 que hem recollit a la taula 5 no deixen cap mena de dubte, així mateix els protagonistes de les negociacions i de les accions realitzades per portar a terme la lluïció foren sempre pagesos de remença, i –remarquem-ho– l'opció final escollida –és a dir, retornar a la jurisdicció reial incorporant-se a la batllia de Sant Feliu– era una opció pròpia de la majoria dels pagesos de la vall, diferent de la propugnada per l'abat del monestir i el

64. AHG, Notarials SFG, vol. 652, f. 18r:9r (25.7.1375).

65. AHG, Notarials SFG, vol. 653 (3), s. f. (12.2.1376).

66. En el registre *Venditionum* corresponent hi ha el document de venda, però amb la nota següent al final: «Nota quadam venditio non venit ad effectum, ideo fuit restituta presens carta in sua forma scribanie et lacerata»: ACA, C, reg. 1000, f. 25v-31v (5.5.1380).

67. AMSFG, pergamí núm. 217 (5.12.1503).

paborde de juliol de la seu de Girona, els dos principals senyors. Entre altres raons, ho aconseguiren perquè eren capaços de reunir no sols els diners necessaris per abonar el preu de venda, sinó els que van ser necessaris per negociar i acontentar l'abat i el monarca. A més a més, el retorn a la jurisdicció reial i la lluïció pagada pels mateixos habitants de la vall els permeté negociar amb el rei determinats privilegis, entre els quals destacava el permís per escollir jurats, consellers i oïdors de comptes, els quals podien fer ordinacions locals, recaptar impostos, emetre deute públic, etc. I, finalment, els convertia en els beneficiaris dels ingressos jurisdiccionals de la vall almenys fins que es cobrissin les despeses ocasionades per la lluïció.

Aleshores, ens podem preguntar: quin era el tret característic que diferenciava els pagesos de remença dels habitants d'una vila o d'una ciutat? O el que és el mateix, què provocà el conflicte remença que acabaria amb la seva participació activa en el bàndol reial en la Guerra Civil de 1462-1472 i en una revolta oberta durant els anys 1484-1485?

Si comparem la situació econòmica i jurisdiccional dels pagesos de remença de la vall d'Aro i dels habitants de la vila de Sant Feliu de Guíxols, els primers tenien un nivell econòmic semblant, com a mínim, al de la majoria de petits menestrals. Amb unes explotacions agrícoles d'entre 10 i 20 hectàrees, amb un règim jurídic de la terra que s'havia anat adaptant als paràmetres de l'emfiteusi, amb el pagament d'unes rendes que, en cap cas, no superaven el 25% dels seus ingressos, i, amb uns drets de propietat fixats per escrit gràcies a la generalització de la pràctica de capbrevar, els trobem interactuant a la cort jurisdiccional com qualsevol altre, clarament des de 1374 a la cort jurisdiccional de Sant Feliu, entre 1364 i 1374 a la cort de la vall d'Aro, i, abans, tot i que només ho puguem intuir, a la cort del veguer de Girona. És cert que estaven sotmesos als cinc mals usos, però d'aquests l'arsia i la cugucia pràcticament no estan documentats, la intestia era fàcilment evitable, i, a més, aquesta i la eixorquia afectaven els parents col·laterals, sempre que no rebutgessin l'herència d'un mas. Per tant, els dos mals usos que realment pesaven econòmicament sobre els remences eren la ferma d'espoli, ben regulada pel costum, i la remença, especialment la dels fills mascles i dels vidus i de les vídues, ja que la de les filles verges, fixat pel costum, era un pagament simbòlic de 2 s. 8 d. En aquest àmbit, els senyors dels masos tenien poc marge a l'arbitrarietat, i el poc que tenien no sembla que l'exercissin, com mostren els treballs de Rosa Lluch.⁶⁸ A més a més, com hem vist, els senyors, que podien resoldre per autoritat els conflictes amb els seu pagesos sobre la terra i la renda, acabaren també per integrar-se a la jurisdicció reial.

68. LLUCH BRAMON, *Els remences: la senyoria...*, 409-415; R. LLUCH BRAMON, «Les viles medievals: franqueses i mals usos», *Bulletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* XIX, 2008, 9-28; G. FELIU MONTFORT, «Els antecedents de la remença i els mals usos», *Quaderns de la Selva* 13, 2001, 209-228; X. PUIGVERT I GURT, «Un cas d'exigència de cugucia al vescomtat de Bas (s. XIV)», *Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès*, Girona, Diputació de Girona, Patronat Francesc Eiximenis, 2010, 177-183.

La diferència fonamental entre aquests pagesos i els habitants d'una vila o ciutat era que seguien sent homes i dones propis i solius, com sistemàticament reconeixien en els capbreus, és a dir, que seguien estant sotmesos a la *jurisdictio* dels senyors directes dels masos. Ara bé, si seguim pensant que la jurisdicció només s'expressava en termes judicials o en el dret de maltractar, hauríem de concloure que podien tenir jurisdicció però no l'exercien. Com magníficament va demostrar fa temps Pietro Costa,⁶⁹ la jurisdicció fou el concepte que els juristes romanistes acabaren elaborant per definir el que era el poder polític, un poder sobre les persones que es podia fragmentar en moltes escales, i segurament, com hem intentat mostrar, el poder polític sobre els remences era petit. Però, si sortim del marc estricte dels masos i dels dominis d'un senyor, la possessió de la jurisdicció, per mínima que fos, atorgava als senyors el poder de representar un col·lectiu en el marc d'un Estat feudal forjat des de la segona meitat del segle XII, és a dir, els dotava de poder polític cap l'exterior. Els remences no podien establir vincles directes amb la monarquia, només els senyors ho podien fer, i, de fet, la negociació de la lluïció de la jurisdicció al segle XIV fou la primera vegada que algunes comunitats pageses contactaren amb el rei, la qual cosa podia ser considerada una il·legalitat per molts senyors, i motiu de conflicte obert i violent en algunes ocasions.⁷⁰ Com hem vist, no fou aquest el cas de la vall d'Aro, però la intensa activitat negociadora dels síndics de la vall d'Aro amb el rei, els senyors i els jurats de Girona o de Sant Feliu de Guíxols durant l'any 1374 fou flor d'un dia.

Com és ben conegut, el joc polític d'aquest Estat feudal des dels seus orígens a la segona meitat del segle XII es basava en la incapacitat del rei d'aprovar lleis i impostos que afectessin el conjunt del territori que, en teoria, governava. Aquesta dinàmica explica el desenvolupament d'una institució pròpia, les Corts, encara que el rei podia negociar també individualment amb els diferents senyors, amb els diferents detentors de la jurisdicció.⁷¹ I fou precisament des dels inicis d'aquest Estat feudal que els senyors dels masos de la Catalunya Vella aconseguiren entrar en aquest tauler d'escacs. Així, per exemple, l'any 1211 el rei reconeixia els seus límits fiscals sobre els dominis de l'Església, els quals es podien haver posat en aquelles senyories on exercien tota la jurisdicció. En canvi, els senyors eclesiàstics aconseguiren posar el llistó en els masos, la major part dels quals estaven en els territoris de la Catalunya Vella, on el rei aconseguiria monopolitzar la jurisdicció de la Pau, la base de la jurisdicció exercida a través dels seus veguers. Gràcies a aquest privilegi, a partir d'aquest moment trobem els eclesiàstics actuant activament, al mateix nivell que els senyors laics, a les

69. P. COSTA, *Jurisdictio. Semantica del potere politico nella pubblicistica medievale (1100-1433)*, Milà, Giuffrè Editore, 1969.

70. R. SALICRÚ, «A foc! A foc!» Assalt, incendi i destrucció del Castell de Mataró per part del sagramental a mitjan segona dècada del segle XV», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria* 60, 1998, 6-14.

71. Vegeu T. N. BISSON, «The Origins of the Corts of Catalonia», *Parliaments, Estates and Representation* 16, 1996, 31-45; P. ORTI GOST, «La primera articulació del Estado feudal en Catalunya a través de un impuesto: el bojave (ss. XII-XIII)», *Hispania* LXI/3, 2001, 967-998.

Corts, mentre que hem d'esperar a les de Barcelona de 1283 per trobar una activitat semblant per part dels síndics de les ciutats i viles de jurisdicció reial. Com hem intentat mostrar en altres treballs, aquestes no arribaren a la maduresa política fins a la segona meitat del segle XIV, gràcies, entre altres coses, al suport fiscal i financer que, sovint en solitari, concediren als monarques en els seus conflictes al Mediterrani durant el segle XIV.⁷²

No podem entendre el conflicte remença en termes semblants? No fou en el fons un conflicte fonamentalment polític?⁷³ Les primeres notícies de la política reial vers els remences es documenten al darrer quart del segle XIV, en un context de greus dificultats de la tresoreria dels monarques i amb un cert bloqueig del finançament reial des de les Corts, que coincideix amb el moment més àlgid de l'alienació del patrimoni reial, especialment de les jurisdiccions en terres gironines. Coincideix també amb el moment que s'està construint a la Corona d'Aragó, com en altres contrades, un discurs polític elaborat per la monarquia que pretenia que tot poder polític provenia de la persona del rei, que en un moment o altre l'havia cedit als senyors, i, com el patrimoni reial era considerat inalienable, tota situació política podia ser reversible, sempre que s'indemnitzés el seu titular.⁷⁴ Així, la recuperació del patrimoni reial es convertia en un procediment que anava molt més enllà de l'objectiu de *viure de ço del seu*, i es convertia en un instrument d'interveñció política que permetia modificar l'*statu quo*.

Creiem, per tant, que l'alliberament dels remences suposava la seva plena incorporació a la jurisdicció reial i la possibilitat de negociar directament amb el rei, sense tenir en compte els senyors directes dels masos, en la major part dels casos senyors eclesiàstics. En el fons era arrabassar el poder polític dels senyors directes dels masos, sense qüestionar ni la renda ni el poder polític de la resta de senyors. Però perquè això fos efectiu calia recuperar prèviament les jurisdiccions alienades, i, segurament, les iniciatives en aquest sentit per part de Martí l'Humà en foren el primer intent, tot i que no passà d'aquí. Caldrà esperar a les dècades de 1440 i 1450 perquè torni a haver-hi un intent seriós de portar aquest projecte a la pràctica, quan precisament es reprengué la política de recuperació jurisdiccional,⁷⁵ just abans que Alfons el Magnànim concedís el permís per a les reunions dels remences per tal de nomenar els procuradors que recaptessin un espectacular donatiu de 100.000 florins concedit a canvi de l'alliberament de la servitud, que finalment culminaria amb la sentència interlocutòria de 1455. D'aquesta manera, els remences es podien convertir en un contrapoder capaç d'intervenir políticament, nego-

72. P. ORTI GOST, «El Consell de Cent durant l'Edat Mitjana», *Barcelona. Quaderns d'Història* 4, 2001, 21-48.

73. Com ja intuï Ferran García-Oliver fa uns quant anys: F. GARCÍA-OLIVER, «Estructura agrària i crisi rural. La Corona d'Aragó en el tombant de l'Edat Mitjana», dins E. SARASA i E. SERRANO (ed.), *La Corona de Aragón y el Mediterráneo, siglos XV-XVI*, Saragossa, Institución «Fernando el Católico», 1997, 41-61.

74. P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, Barcelona, 2000, 28-39.

75. SOBREQÜÉS VIDAL, «Política remensa...», 122-127.

ciant directament amb el rei a canvi de la concessió de donatius, i al mateix temps suposava eliminar el poder polític d'un sector determinat de senyors feudals. Evidentment, això havia de ser vist com un atac directe per part d'aquests sectors, i al mateix temps tampoc no podia ser vist amb bons ulls per les elits urbanes, no tant perquè alguns d'ells també eren senyors directes de masos remences, sinó perquè podien constituir també un contrapoder a escala regional.

Si interpretem el conflicte en els termes que hem plantejat, la sentència arbitral de Guadalupe és el reflex d'un fracàs, ben lògic després d'una revolta durament reprimida, ja que la servitud, en termes de poder polític, no es va acabar l'any 1486. De fet, els descendents directes dels senyors útils dels masos seguiren reconeixent-se homes i dones propis i solius dels seus senyors directes fins a la fi de l'Antic Règim al segle XIX.⁷⁶

76. Vegeu un desenvolupament d'aquestes conclusions a P. ORTI GOST, «Els remences i l'exercici de la jurisdicció als segles XIV i XV: una lluita pel poder polític», dins R. LLUCH, P. ORTI, F. PANERO i L. TO (ed.), *Migazioni interne e forme di dipendenza libera e servile nelle campagne bassomedievali dall'Italia nord-occidentale alla Catalogna*, Cherasco, Migazioni per Migrazioni; Afegir editorial: Centro Internazionale di Studi sugli Insediamenti Medievali, 2015, 125-153.